

LA NECRÒPOLIS MEDIEVAL D'ALBESA (VIVER I SERRATEIX, BERGUEDA)

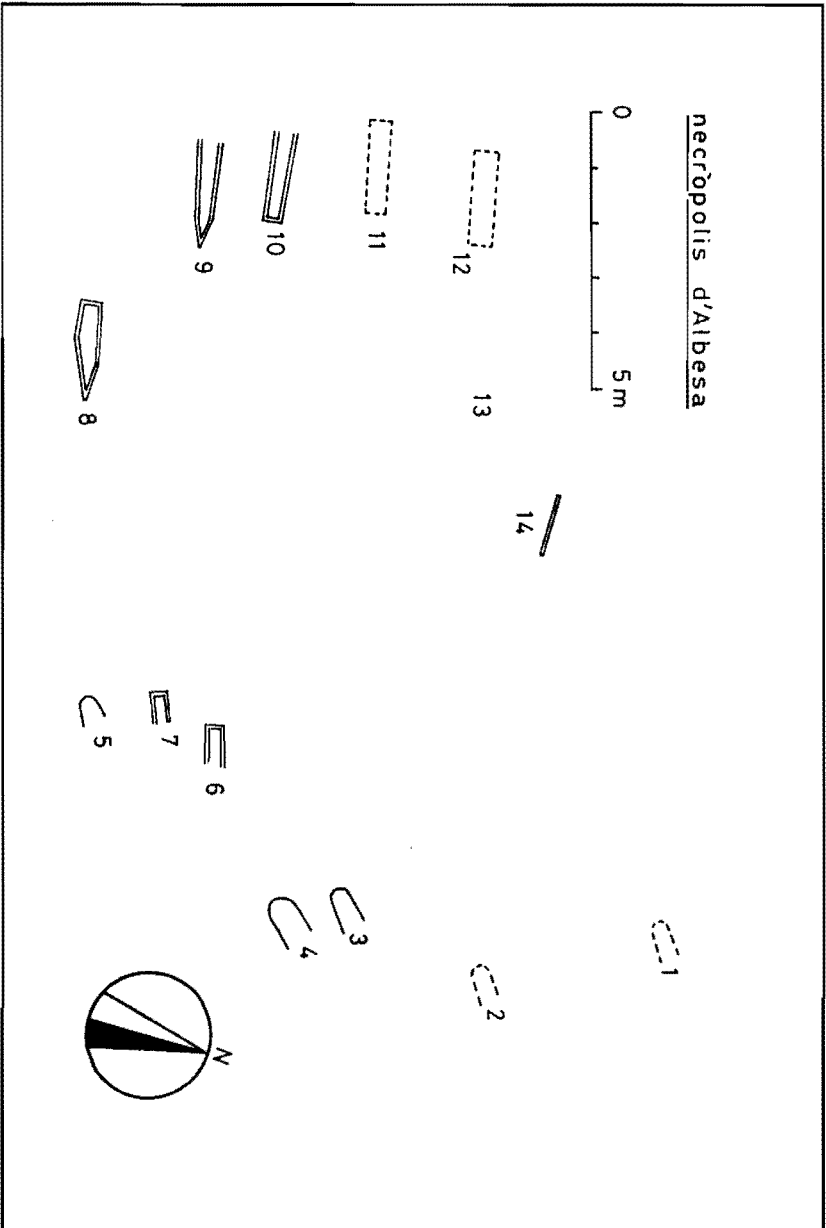
per Jordi BOLÒS i MASCLANS

Com es desprèn del que hom diu al llarg d'aquesta nota, encara sabem molt poques coses de les sepultures medievals catalanes, tot i els nombrosos estudis que s'han fet al llarg d'aquests darrers anys, els quals, però, ja permeten que tinguem alguns punts de referència i, sobretot, que ens puguem plantejar molts problemes.

D'altra banda, tot i que és molt possible que s'hagin conservat més sepultures de lloses que enterraments excavats a la roca -els quals en molts llocs de l'Europa occidental són gairebé desconeguts-, ara potser coneixem més bé aquests darrers que les cistes de pedretes o de lloses. Almenys, és ben cert que al nostre país tenim localitzades moltes més tombes «olerdolanes» que no pas sepultures de lloses, encara que potser és la comarca de Bages el territori en relació amb el qual es tenen més notícies de necròpolis de cistes, algunes d'aquestes amb força elements comuns amb les que ara estudiem (1).

De moment, però, encara a Catalunya el jaciment -excavat i estudiat- de sepultures fetes amb lloses més importants és el de Sant Sebastià del Sull (2). Així mateix, també s'han trobat i sovint estudiat enterraments d'aquest tipus en altres comarques: a Santa Creu de Joglars (3) i a l'Esquerda, a Osona (4), a Sant Nicolau d'Arraona, prop de

-
1. Antoni DAURA - Joan GALOBART: *L'Arqueologia al Bages (II)*, a «Les Fonts. Quaderns de Recerca i Divulgació», Manresa 1983, pàgs. 75-94.
 2. Manuel RIU: *Alguns costums funeraris a l'Edat Mitjana a Catalunya*, a «Necròpolis i sepultures medievals a Catalunya», Barcelona 1982, pàgs. 38-42.
 3. J.I. PADILLA: *La necròpolis de Santa Creu de Joglars (Osona)*, a «Necròpolis i sepultures medievals de Catalunya», Barcelona 1982, pàgs. 155-176.
 4. Imma OLLICH: *Tipologia de les tombes de la necròpolis medieval de l'Esquerda (Osona)*, a «Necròpolis i sepultures medievals de Catalunya», Barcelona, 1982, pàgs. 105-153. *Id.*: *El jaciment arqueològic medieval de l'Esquerda, a les Masies de Roda de Ter (Osona). III.* - *La necròpolis medieval*, a «Quaderns d'estudis medievals», núm. 4, Barcelona 1981, pàgs. 219-234.

Pla de la necròpolis d'Albesa.

Sabadell, al Vallès (5), a Sant Martí de Lleida, al Segrià (6), en diversos indrets de les comarques terragonines (7), etc.

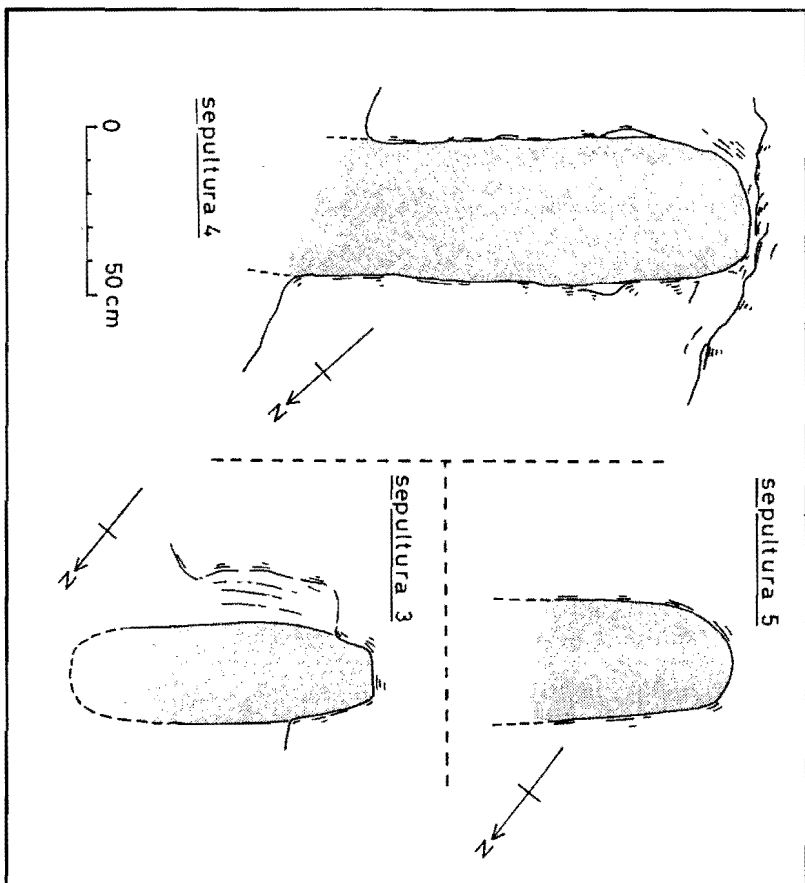
Tal com es dedueix dels estudis fets en jaciments de la resta de l'Europa occidental, els enterraments realitzats amb pedres o lloses eren força normals, des del moment de les invasions germàniques fins al segle XIII. A Catalunya, les tombes fetes amb pedres o lloses han d'ésser bàsicament coetànies a les fosses excavades a terra o a la roca. Tot i això, potser per motius pràctics, en alguns casos, trobem als nivells inferiors dels jaciments -cavades a la roca mare- les tombes «olerdolanes» i als nivells més moderns les tombes de lloses, alguns cops per damunt de les buidades a la roca.

En una de les excursions que vaig fer els anys 1981 i 1982 per conèixer el baix Berguedà i demanar topònims que s'esmentaven als documents del monestir de Santa Maria de Serrateix, em van indicar l'existència d'una necròpolis de tombes cavades a la roca i de lloses a prop de la casa d'Albesa (o Obesa), al municipi de Viver i Serrateix. Tot i que els enterraments havien estat violats i més o menys destruïts, em va cridar molt l'atenció. Amb l'amic Miquel Fàbregas (8), vaig anar diverses vegades a mesurar aquestes tombes, que hom pot veure el cim d'un pujol cobert de pins blancs; la necròpolis és situada a l'extrem d'un serrat a poc més de dos-cents metres al sud del mas d'Albesa.

Més endavant, vaig saber que aquest jaciment havia estat excavat uns anys abans i que havia estat parcialment publicat (9). Tot i això, ara crec que pot ésser interessant de fer conèixer, d'una forma sistemàtica, les plantes i les seccions de les diverses sepultures d'Albesa que encara resten al lloc i són visibles.

Sepultura 1 (Petrus 1). Excavada a la roca. Actualment no és visible. Segons M. Petrus feia 1 m. de llarg per 0,4 d'ample.

-
5. Eulàlia MORRAL - Cecília LLOBET: *Sant Nicolau: resultats d'una prospecció*, a «Arrahona», núm. 4-5, pàgs. 7-52.
 6. Josep GALLART - Emili JUNYENT - Arturo PÉREZ - Núria RAFEL: *L'arqueologia a la ciutat de Lleida, 1975-1985*, a «Quaderns de divulgació ciutadana», núm. 5, Lleida 1985, pàgs. 39-59.
 7. S. VILASECA - A. PRUNERA: *Sepulcros de losas, antiguos y alto medievales, de las comarcas tarraconenses*, a «Boletín Arqueológico de la Real Sociedad Arqueológica Tarraconense», Tarragona 1966, pàgs. 25-46.
 8. També agraeixo als amics del GRER, Guillem Armora, Jordi Martí, Eduard Martínez, Eugènia Massana i Enric Roca, que col·laboraren en la tasca de treure la terra que s'havia acumulat a les sepultures, per tal de poder-les dibuixar.
 9. Maria PETRUS: *Prospecciones arqueológicas en la comarca de Cardona*, a «Ampurias. Revista de Arqueología, Prehistoria y Etnología», núms. XIX-XX, Barcelona 1957-1959, pàgs. 210-212. Vegeu també: Antoni DAURA - Dolors PARDO: *El material arqueològic del Museu de Cardona. Aproximació al passat arqueològic del terme cardoní*, a «Butlletí del Patronat Municipal de Museus», núm. 2, Cardona 1983, pàgs. 23 i 26.

Planta de les sepultures 3, 4 i 5, totes tres excavades a la roca i mancades de cap diferencial.

Sepultura 2 (P 2). Excavada a la roca. Actualment no és visible. Segons M. Petrus feia 1,40 m. de llarg per 0,40 d'ample.

Sepultura 3 (P 3). Excavada a la roca. Orientació E-W (230° N). La seva longitud sembla que era d'uns 90 cm. -encara que difícilment es pugui assegurar- i l'amplada màxima de 30 cm. La profunditat a la capçalera és de 30 cm.

Sepultura 4 (P 4). Excavada a la roca. Amb l'extrem del cap actualment bastant arrodonit. Orientació E-W (220° N). Longitud actual: 135 cm. (en manca però un tros). Amplada màxima: 43 cm. Profunditat: 30 cm. Segons M. Petrus contenia un esquelet.

Sepultura 5 (P 6). Excavada a la roca. Amb la capçalera ben arrodonida. Orientació E-W (230° N). Longitud actual: 60 cm. (en manca segurament més de la meitat). Amplada màxima: 35 cm.

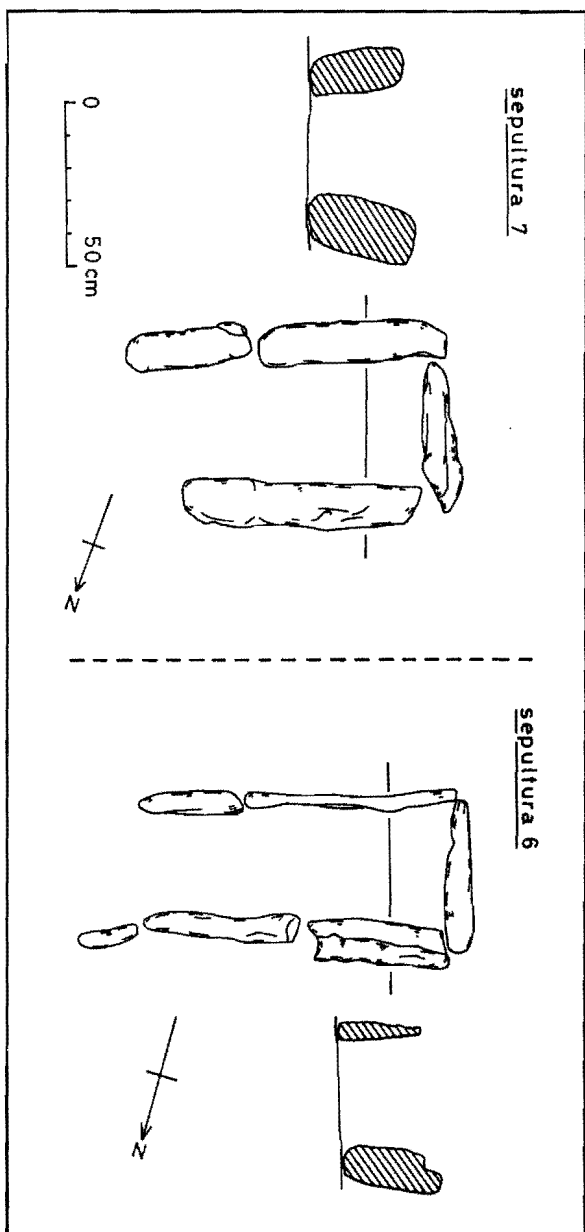
Sepultura 6 (P 5). Feta amb lloses primes i irregulars col.locades damunt la roca. La part del peu és destruïda. Orientació E-W (255° N). Longitud actual: 125 cm. Amplada màxima exterior: 50 cm. Profunditat: 30 cm. Mides d'algunes lloses: 65 (llargada en cm) x 25 (alçada en cm) x 5 cm. (gruix); 45 x 30 x 13 cm., etc.

Sepultura 7. Feta amb lloses més aviat grosses basades sobre la roca mare. Només es conserva la part de la capçalera. Orientació E-W (250° N). Longitud actual: 115 cm. Amplada exterior màxima: 65 cm.; amplada interior: 35 cm. Profunditat: 33 cm. Mides d'una llosa: 75 x 35 x 13 cm.

Sepultura 8. Feta amb lloses més aviat llargues i fines. Hi manca només la coberta. La capçalera és tancada per una llosa transversal. Curiosament, però, el peu acaba en punta; les dues darreres lloses laterals es toquen a l'extrem oriental; són, però, limitades a continuació per algunes pedres transversals situades tanmateix ja fora de la tomba. Fou col.locada en bona part sobre la roca; segurament l'esquelet -del qual n'aparegueren alguns ossos- era dipositat sobre una capa de terra fina. Orientació E-W (260° N). Longitud exterior: 190 cm.; interior: 160 cm. Amplada màxima exterior: 53 cm.; interior: 40 cm. Profunditat: 45 cm. Mides d'algunes lloses: 105 x 40 x 8 cm. 45 x 30 x 4 cm. etc.

Sepultura 9 (P 7). Feta amb lloses llargues i grosses. Actualment manca la llosa de tancament de la capçalera. Té unes característiques molt semblants a la precedent: el peu també és afuat. Aquesta part de llevant era coberta amb una llosa plana que mesurava 40 per 65 cm. Orientació E-W (265° N). Longitud exterior actual: 210 cm.; interior: 205 cm. Amplada màxima exterior: 50 cm.; interior: 36 cm. Profunditat: 33 cm. Mides d'una llosa lateral: 125 x 40 x 8 cm.

Sepultura 10 (P 8). Feta amb lloses llargues i coberta -segons M. Petrus- amb una gran llosa plana. És sorprenentment estreta. L'extrem del peu és tancat aquest cop amb una llosa transversal. Al terra de la

Planta i seccions de les sepultures de lloses 6 i 7

sepultura, possiblement dessora l'esquena del difunt, hi ha una llosa plana que mesura 40 per 25 cm. Per a poder encabir aquest enterrament -i potser també el precedent- sembla com si s'hagués hagut de treballar poc o molt la roca del lloc. Orientació E-W (265° N). Longitud actual exterior: 180 cm.; interior: 170 cm. Amplada màxima exterior: 40 cm.; interior: 27 cm. Profunditat: 30 cm. Mides d'una llosa: 125 x 8 cm.

Sepultura 11 (P 9). Feta amb lloses. Mides segons M. Petrus: 1,72 per 0,42 metres. La coberta era formada per tres grans lloses irregulars. Actualment es conserva a Cardona.

Les sepultures P 10, P 11 i P 12, segons Maria Petrus, eren situades al nord de la tomba 11. Sorprenentment, en el pla del jaciment que publica la dita autora, la tomba P 12 era orientada de sud a nord. Actualment, encara es veuen en aquesta zona septentrional de la necròpolis algunes lloses que potser pertanyien a alguna d'aquestes sepultures.

De fet, amb aquestes dades és molt difícil de poder establir cap datació segura. Podem, però, cridar l'atenció sobre alguns fets i esmentar alguns paral·lelismes.

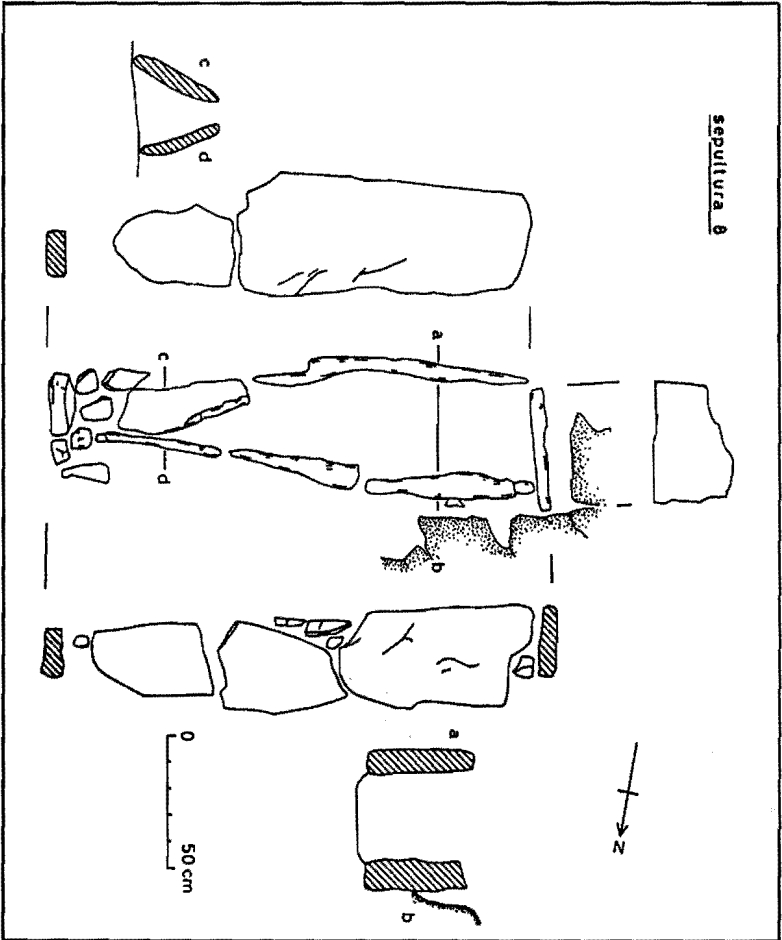
-En el turonet d'aquesta necròpolis no sembla pas que hi hagi restes de cap edifici civil o religiós. El fet que no hi hagi a prop una església, en aquestes contrades, és força usual en relació amb les tombes excavades a la roca mancades de cap diferenciat i també en relació amb algunes necròpolis de cistes. Cal dir, però, que el fet que, actualment, no es vegi amb facilitat cap resta de construcció no prova pas que a prop seu no haguessin existit unes cases, un poblet i fins i tot una església.

-Tot i que normalment s'estableix una prioritat a les tombes excavades a la roca, a Albesa és més difícil d'assegurar res, ja que sembla com si les tombes olerdolanes que s'hi han trobat més aviat fossin situades en una zona marginal dins del conjunt de la necròpolis.

-D'altra banda, és evident que cal relacionar aquestes sepultures excavades a la roca amb nombroses tombes mancades de cap diferenciat que trobem al cim de tantes roques prominents del baix Berguedà (només en aquest terme municipal de Viver i Serrateix en trobem a les rodalies de la casa de Sant Feliu, del mas Santamaria, del mas Forner, del mas de la Coma, al Quadre Blanc, etc.) (10) i que tant es poden datar en l'època visigòtica com -més aviat?- al moment de la primera repoblació dels segles VIII i IX.

-A la comarca del Bages es coneixen força exemples de conjunts d'enterraments fets amb lloses i situats dalt d'un pujolet: als Fossars

10. Jordi BOLÒS - Miquel FÀBREGUES: *Sepultures excavades a la roca a les rodalies de Serrateix*, a «Acta Historica et Archeologica Mediaevalia», núm. 3, Barcelona 1982, pàgs. 155-171. A aquestes tombes cal afegir les trobades darrerament i incloses al volum dedicat al Berguedà de la «Catalunya Romànica» (en curs de publicació).

Planta i seccions de la sepultura de lloses número 8. Les lloses dibuixades al costat de la sepultura corresponen a la representació de les parets laterals i de la capçalera de la tomba vistes des de l'interior.

(Municipi de Catllús), a la Creueta (Pont de Vilomara i Rocafort), al Serrat dels Morts (Santpedor), al Serrat Rodó (Santpedor), etc. (11).

-Per les característiques de les lloses de les cistes hem, també, de relacionar les tombes d'Albesa amb el tipus 3 establert per M. Riu en estudiar els enterraments de Sant Sebastià del Sull, el qual aquest autor data del segle XI. Manuel Riu creu que al Sull les tombes de lloses més antigues tenen les parets formades per pedres o llosetes horitzontals i que les més modernes -posteriors al tipus 3- ja són fetes amb lloses gruixudes i força ben treballades (12).

-Així mateix, en certa manera, també podem establir una certa relació entre les formes dels peus dels enterraments mixts 8 i 9 d'Albesa i el tipus 4 del Sull (cistes de secció triangular), també datat per M. Riu al segle XI.

-Amb tot, cal tenir present que una localització diversa pot comportar diferències morfològiques i cronològiques importants. Unes tombes de lloses de Sant Martí de Lleida que creuen que són de vers el segle XIII no són pas gaire diferents de les que trobem a prop del mas d'Albesa (13). D'altra banda, anant encara més lluny, unes sepultures de lloses de Marvejols (Losera, Occitània) (14), que són datades amb prudència vers els segles VI o VII i que són relacionades amb el tipus V que Sylvain Gagnière establí en relació amb la vall del Roine, no són tampoc pas gaire diferents de les que ara estudiem, tot i que -cal remarcar-ho- tenen un enllosat al fons, gairebé sempre inexistent -i innecessari- a Albesa. En aquest mateix àmbit occità, podem, doncs, també establir una certa relació amb el tipus V. de S. Gagnière i amb el tipus IV -datat vers els segles VII i VIII- o bé, segons com, amb el tipus VI, que l'autor creu dels segles IX-XIII (15).

Després de tot el que hem dit suara, som ben concients que restes moltes qüestions sense resoldre en relació amb aquesta necròpolis, les quals potser, a tall de conclusió, val la pena de plantejar clarament.

En primer lloc, ens hem d'adonar de la importància que tindria poder datar aquestes sepultures, de poder respondre les nombroses qüestions que hom es planteja en estudiar-les. Si -a nivell només d'hipòtesi- datem les tombes excavades a la roca en l'època visigòtica, afirmem que en aquest moment aquest país -Baix Berguedà, Bages, etc.-

11. Vegeu nota 1.

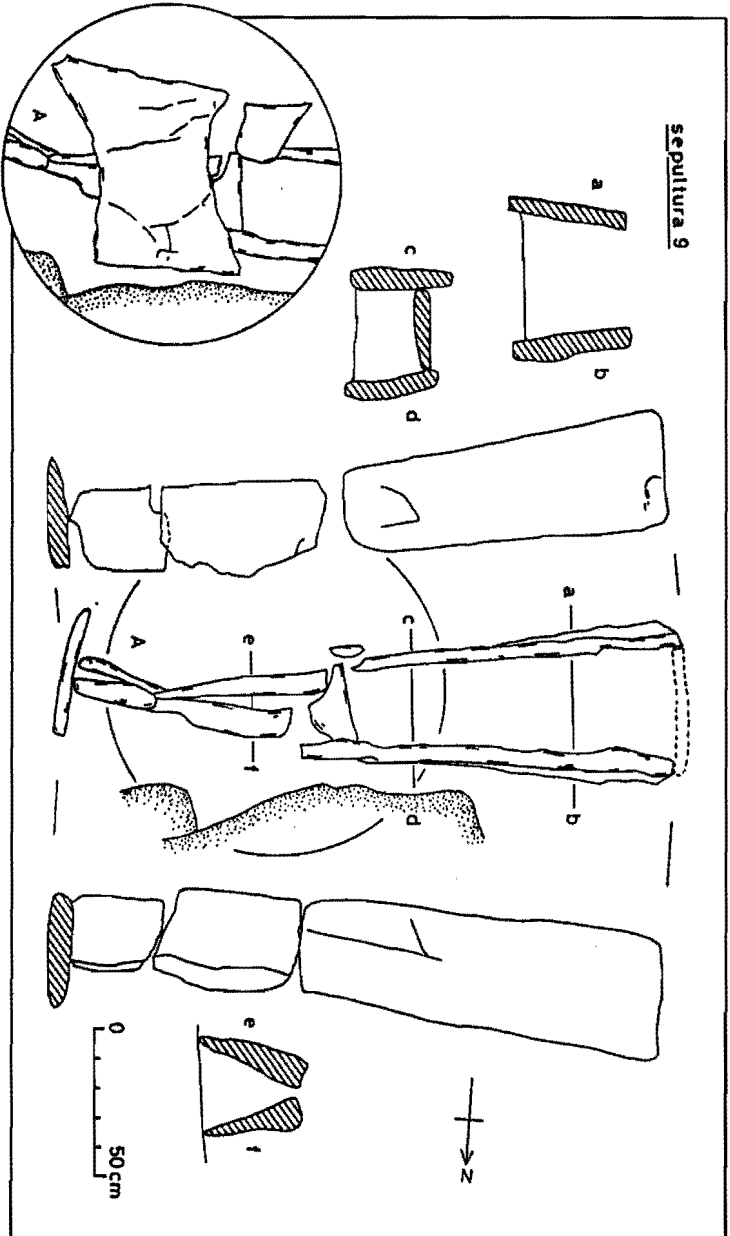
12. Vegeu nota 2.

13. Vegeu nota 6.

Eric CRUBEZY - José THOMAS-BEECHING:

14. *Le cimetière médiéval de Maison Rouge à Marvejols (Lozère)*, a «Archéologie du Midi Médiéval», tom 2, Carcassona 1984, pàgs. 65-70.

15. Sylvain GAGNIÈRE: *Les sépultures à inhumation du IIIe au XIIIe siècle de notre ère dans la Basse vallée du Rhône. Essai de Chronologie Typologique*, a «Cahiers Rhodaniens», volum XII, Bordighera 1965, pàgs. 53-110.

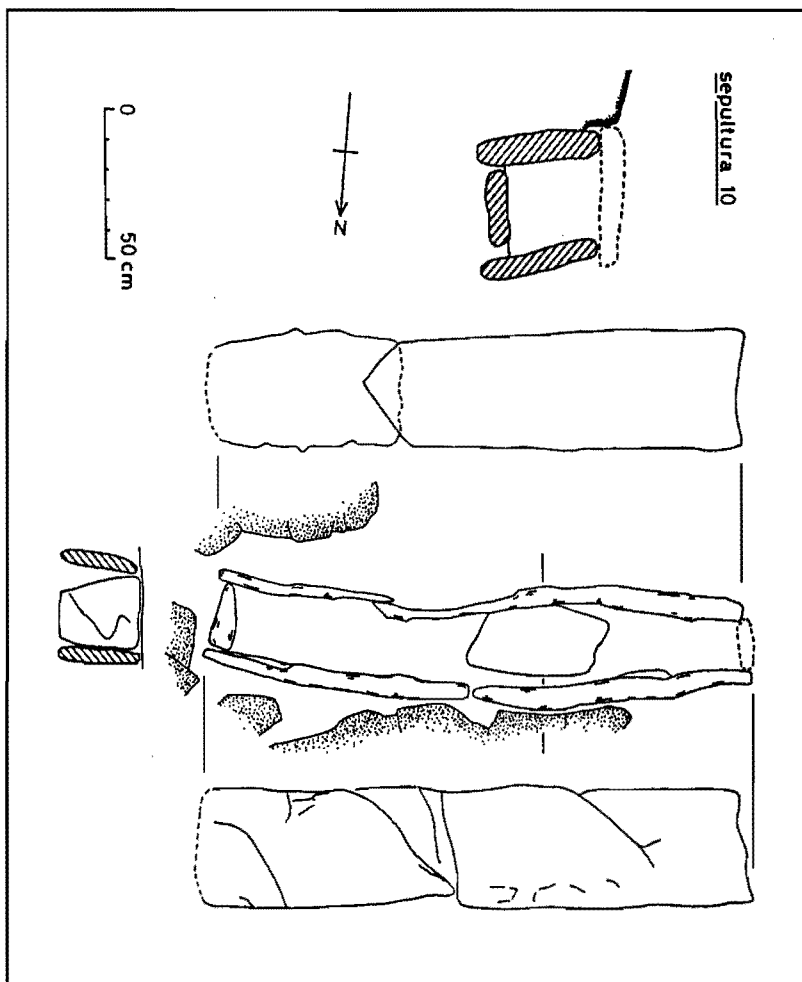

Planta i seccions de la sepultura de lloses 9. A ambdues bandes es representen les dues parets laterals de la tomba. A part (A), hi ha dibuixada una de les lloses de la coberta.

era força poblat, gairebé, en alguns llocs, tant com ho fou el segle XII o el segle XIII, ja que -en aquestes contrades properes a Serrateix- podem trobar fosses d'aquest tipus «olerdolà» sovint cada pocs centenars de metres; a part de les d'Albesa, n'hem localitzat a Sant Feliu, a Cerdans, a la Coma, al Quadre Blanc, etc., de fet, en relació amb les principals zones de conreu actual -i de la baixa Edat Mitjana-. A més a més, cal dir que s'hi endevina un poblament dispers, tal com fou durant bona part de la resta dels segles medievals. Si, contràriament, suposem que totes aquestes sepultures -o la major part- són més aviat de l'època de repoblació més primerenca -segles XIII i IX-, ens trobem, en relació amb aquests segles, davant d'una realitat semblant: l'existència, en aquesta zona fronterera, d'un poblament força elevat i d'un paisatge ja profundament transformat per l'home. És doncs molt important de poder aclarir la data en la qual es cavaren aquests enterraments, ja que això ens permetrà de conèixer força l'evolució d'aquest país durant la «fosca» alta Edat Mitjana, anterior a la feudalització del segle XI.

Un problema semblant es planteja en relació amb les tombes de lloses. Tot i el que hem dit més amunt, és força probable que siguin més modernes que les excavades a la roca. D'una forma ben lògica -ací i en molts indrets-, primerament, s'aprofità el nivell inferior -sovint la roca-i, un cop exhaurit aquest nivell, es feren enterraments amb lloses al damunt. D'altra banda -encara que potser sigui per altres motius-, en el cas d'Albesa, les fosses excavades a la roca són les més malmeses. Aleshores, però, de quan són? Foren fetes al segle XI, tot i que la necròpolis no sembla pas que sigui en relació amb cap edifici sagrat? Potser són més antigues, malgrat els paral·lelismes palesos que podem establir amb les properes sepultures del Sull? Siguin de quan siguin, sembla que lògicament cal relacionar-les amb un hàbitat potser lleugerament concentrat i on els llogarets eren situats en indrets estratègics; aquest tipus de poblament sembla que correspon força al que segurament hi hagué en un primer -o segon- moment de la repoblació, abans de la fragmentació de l'espai en masos, explotacions unifamiliars, que -d'acord amb la documentació- eren força difosos -almenys- d'ençà dels segles XII o XIII, un cop allunyat el perill musulmà. Cal no oblidar tampoc les semblances que hi ha entre aquestes cistes d'Albesa i les d'altres necròpolis escampades per diversos petits pujols i turons d'aquestes comarques.

D'altra banda, ens hem de preguntar, especialment en relació amb aquestes tombes de lloses, així mateix, per exemple, per què en aquest cas que estudiem i en d'altres no s'ha trobat cap olleta de terrissa dins d'alguns dels enterraments -i, en canvi, al cementiri del proper poble de

Planta i secció de la sepultura 10. Als costats de la tomba hom ha representat les dues parets laterals i la llosa del peu.

Montclar sí- (16) o per què trobem a Albesa aquest tipus de sepultura de lloses tan estreta (17) o bé per què hi ha aquestes formes mixtes (cos amb secció quadrada i peu amb secció triangular), etc.?

A mesura que es responguin totes aquestes preguntes, coneixerem, d'una forma progressiva, algunes coses força importants sobre la gent que vivia en aquest país a l'Edat Mitjana, sobre llur forma de viure, sobre llur procedència, sobre les característiques del paisatge que ells varen transformar, etc. i, en certa manera, aleshores es justificaren aquests estudis previs gairebé merament informatius.

16. Vegeu l'article que inclou el volum del Berguedà de la «Catalunya romànica», Barcelona 1986 (en curs de publicació).

17. Que recorda, en certa manera, algunes sepultures excavades a la roca i antropomorfes que trobem en aquesta zona, per exemple uns enterraments que varen aparèixer a Navès (Solsonès).